

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická
katedra historických věd

Posudek disertační práce

Martin URBAN: Geografie nebo geopolitika? Friedrich Ratzel a jeho Politická geografie, Plzeň 2021.

Autor si zvolil mimořádně složité a obtížné téma disertace, sice zhodnocení významu působení a výsledků práce Friedricha Ratzela (1844–1904), německého vědce druhé poloviny 19. století (zemřel nečekaně 8. srpna 1904, aniž se dožil šedesátých narozenin), zoologa, etnografa a především geografa. Mnohostranný Ratzel budil svými pracemi pozornost již za svého života, texty jeho děl jsou mnohdy velmi složité, dokonce prý byly obtížně srozumitelné pro jeho vědecké současníky a nejednou si ve svých tvrzeních protiřečí. Ratzel, původně lékárník, po maturitě studoval zoologii na univerzitách v Heidelbergu, Jeně a Berlíně, graduoval roku 1868. Velký význam pro jeho další směřování měly dlouhé zahraniční cesty ve službách listu *Kölnische Zeitung*, nejvýznamnější z nich byla cesta do Spojených států, na Kubu a do Mexika, již podnikl v letech 1874–1875. Právě tato cesta přispěla k Ratzelovu přerodu v geografa, zpočátku orientovaného na kulturní geografii. Po návratu působil Ratzel od roku 1875 na Technické škole v Mnichově, roku 1880 získal profesuru, roku 1886 přesídlil na prestižní pracoviště na univerzitě v Lipsku, kde setrval do konce života. V letech 1882 resp. 1891 vydal dva svazky *Antropogeografie*, která již v době vydání byla nejednou chybně interpretována. Ratzelovým vrcholným dílem, které však vyvolalo zejména až v době po autorově úmrtí velkou kritiku, spory a diskusi, byla jeho *Politická geografie* z roku 1897. Autor právě v tomto spise použil pojem „Lebensraum“, boj o který považuje za základní historickou hnací sílu. Myšlenka získání většího „životního prostoru“ pro Němce se posléze stala integrální součástí nacistické ideologie. Ačkoli to ne zcela odpovídá

skutečnosti, autorovo pojetí „životního prostoru“ bývá připisováno vlivu sociálního darwinismu. Vznik německé varianty geopolitiky bývá spojován s vlivem Charlese Darwina a Ernsta Haeckela, což údajně odráží Ratzelova esej *Lebensraum* z roku 1901. Podle některých byl „*Lebensraum* tím nejdůležitějším, co Ratzel odkázal geopolitice imperialismu“. Kritikové mají pravdu v tom, že jeho raný koncept „Lebensraumu“ nebyl spojen s politickou a ekonomickou expanzí, ale duchovní a rasově nacionalistickou expanzí. Pro stigmatizaci Ratzela jako původce teorie „Lebensraumu“ měla osudový význam aktivita Karla Haushofera, původně vojáka z povolání, za první světové války dosáhl hodnosti generálmajora, po válce se v roce 1919 stal v Mnichově soukromým docentem politické geografie. Haushofer měl blízko k Rudolfovi Hessovi i Hitlerovi. Dokonce, když Hitlera navštívil roku 1924 ve vězení na Landsbergu, daroval mu Ratzelovu *Politickou geografii*. Haushofer jednoznačně tvrdil, že „*geopolitika je přímo odvozena ... od F. Ratzela a jeho teorie dynamiky*“. Ratzelově pověsti ve vědecké obci také neposloužila dobře jeho propagace výstavby německého válečného loďstva (v tomto ohledu se připomíná vliv, který na něj měl americký teoretik Alfred Thayer Mahan, autor proslulého spisu *The Influence of Sea Power upon History, 1660–1783* z roku 1890). Podobně působila na jeho hodnocení propagace koloniální politiky a členství v *Kolonialverein*.

Od Ratzelovy smrti již uplynulo 117 let, během této doby byly jeho názory a postoje často a rozhodně kritizovány, byť to bylo na místě jen zčásti. Někdy je nepochybně obtížné orientovat se v argumentaci jeho kritiků i obhájců. Autorovým cílem zdaleka nebyla jen prostá rekonstrukce jednotlivých fází Ratzelovy vědecké působnosti popřípadě hodnocení jeho publikací. Dospěl jsem k závěru, že autor disertace usiloval o prezentaci a zhodnocení vlivů vědeckých koncepcí, které na Ratzela působily i přijetí jeho prací vědeckou veřejností a současně se snažil analyzovat hodnocení

kritiků v pozdějších desetiletích. Jinými slovy šlo mu o to, odstranit nánosy někdy neopodstatněných negativních hodnocení, aniž by opustil přísně kritická kritéria.

Struktura práce je dobře promyšlená a vyvážená. Text je rozdělen do čtyř kapitol. V první autor pro celkový obraz velmi potřebným způsobem rekapituluje vznik a vývoj humánní geografie – tedy vývoj vztahu přírodního prostředí a lidské společnosti – od počátků v antice až po Darwina. Druhá kapitola je nezbytným přehledem Ratzelovy životní dráhy až do jeho odchodu do Lipska. Nejvýznamnější a nejprínosnější jsou třetí a čtvrtá kapitola. Ve třetí autor prezentuje a hodnotí antropogeografická východiska německého vědce, jeho pojetí státu, hodnocení vztahu k půdě či úvahy o významu hranic. Čtvrtá kapitola přibližuje Ratzelův obraz v odborné literatuře a obsahuje jeho potřebné kritické přehodnocení. Na tomto místě je třeba vyzdvihnout disertantovou soustředěnou a usilovnou snahu o objektivní hodnocení.

Martin Urban prokázal mimořádně rozsáhlé a poctivé badatelské úsilí. Je mimo jakoukoli pochybnost, že dosáhl vytčených badatelských cílů a odpověděl na otázky, jež si v souvislosti se svým výzkumem položil. Pokud jde o odbornou literaturu, nepochybně neponechal stranou žádnou monografii či studii, která má pro zkoumání daného tématu relevantní význam. Disertace má vysokou kvalitu, přináší nové pozoruhodné poznatky. Autor prokázal schopnost systematického bádání i rozsáhlé odborné znalosti, práce má velmi solidní slovesnou úroveň, plně odpovídá požadavkům kladeným na tento druh vědeckého textu, proto ho doporučuji k úspěšné obhajobě.

V Hostivici, 21. dubna 2021

Prof. PhDr. Aleš Skřivan, CSc.